

26. Теорія і історія державного управління. Опорний конспект лекцій і методичні вказівки до проведення практичних занять / Г. С. Одинцова, Н. М. Мельтюхова. – Х. : УАДУ (ХФ), 2001. – 136 с.

27. *Теплова Н. А.* Державне управління процесом соціалізації людей з особливими потребами : автореф. дис. ... к.держ.упр. : спец. 25.00.01 “Державне управління” / Н. А. Теплова. – Х., 2010. – 20 с.

28. *Теплова Н. А.* Методологія та принципи державного управління щодо забезпечення належної освіти людей з інвалідністю / Н. А. Теплова // Теорія та практика державного управління : зб. наук. пр. – 2009. – № 3 (26). – Режим доступу : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/tpdu/2009-3/doc/3/18.pdf>.

29. Українське суспільство чекає від влади рішучих кроків щодо реального забезпечення прав дитини: виступ Глави держави на Всеукраїнській нараді з питань захисту прав дитини (Київ, 27 жовт. 2011 р.) / Офіційне інтернет-представництво Президента України В.Ф. Януковича. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/news/21728.html>

30. *Федорчак О. В.* Класифікація механізмів державного управління / О. В. Федорчак // Демократичне врядування. – 2008. – № 1. – [Електронне наукове фахове видання]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/DeVr/2008-01/O_Fedorchak.pdf.

31. *Чайковський М. Є.* Соціально-педагогічні умови реабілітації студентів з особливими потребами : автореф. дис. ... к.пед.н. : спец. 13.00.05 / Ін-т пробл. виховання АПН України. – К., 2006. – 20 с.

32. *Ярская-Смирнова Е. Р.* Проблема доступности высшего образования для инвалидов / Е. Р. Ярская-Смирнова, П. В. Романов // Социологические исследования. – 2005. – № 10. – С. 48–56.

33. *Ярцева Т. О.* Механізми державного управління розвитком освіти в Україні : автореф. дис. ... к.держ.упр. : спец. 25.00.02 “Механізми державного управління” / Т. О. Ярцева. – Днепропетр., 2010. – 19 с.

34. *Will M. C.* Education children with learning problems: A shared responsibility // Exceptional Children. – 1986. – № 52. – P. 411–415.

Надійшла до редколегії 16.12.2012 р.

УДК 351.824.1:330.341.1

Ю. О. УЛЬЯНЧЕНКО

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ АГРАРНОЇ СФЕРИ НА КЛАСТЕРНИХ ЗАСАДАХ

Досліджено теоретико-методологічні підходи до державного регулювання розвитку регіону на кластерних засадах з метою соціально-економічного розвитку аграрної сфери. Розглянуто кластери як географічно цільно розташовані підприємства та організації, взаємопов'язані між собою.

Ключові слова: регіональний агропромисловий кластер, кластерна політика соціально-економічний розвиток, агропромисловий комплекс, аграрна сфера, державне регулювання АПК.

The theoretical and methodological approaches to the state regulation of the region development on the cluster basis with the purpose of the socioeconomic development of the agrarian sphere are investigated. The clusters, as a geographical totality of interconnected enterprises and organizations, take priority over the development of separate branches and enterprises.

Key words: regional agro-industrial cluster, cluster policy, socioeconomic development, agro-industrial complex, agrarian sphere, agro-industrial complex state regulation.

Сучасний етап розвитку управління національною економікою характеризується інтенсифікацією процесів переходу до соціально-ринкового типу регіональної політики, орієнтованому на пріоритетне прискорення темпів і підвищення якості економічного зростання. Одним зі шляхів вирішення даного завдання є формування спеціалізованих регіональних систем розширеного відтворення в контексті концепції сталого розвитку, бо саме стійкість виробництва є одним з найважливіших умов ефективного розвитку будь-якої галузі економіки. Особливо велике значення цього фактора в аграрному секторі економіки України. Одним з методів вирішення цього завдання, на нашу думку, є створення регіональних агропромислових кластерів, здатних сконцентрувати навколо себе значні фінансові, технологічні, інноваційні та трудові ресурси, що дозволить забезпечити соціально-економічне зростання регіону і підвищення конкурентоспроможності продукції на внутрішніх і зовнішніх ринках.

Останні 20 – 30 років проблеми створення та розвитку регіональних агропромислових кластерів привернули до себе підвищену увагу як учених, так і керівників державного й регіонального рівнів управління. Головними джерелами інформації про сутність і можливості використання ринкових інструментів у процесі формування кластерів послуговували роботи таких зарубіжних та вітчизняних учених, як О. Амосова, М. Войнаренка, В. Гейця, У. Ізарда, Ю. Куца, М. Латиніна, В. Мамонової, А. Маршала, С. Мочерного, М. Портера, С. Соколенка, В. Федоренка та ін.

Метою статті є дослідження теоретико-методологічних підходів до державного регулювання розвитку аграрної сфери регіону на кластерних засадах.

На сьогодні особливої актуальності набувають проблеми забезпечення сталого та збалансованого розвитку регіону й бізнесу. Цього можна досягти, лише маючи конкурентоздатний аграрний сектор. Так, створення передумов для сталого зростання аграрного сектора Україна є одним з пріоритетних завдань державних і регіональних органів влади.

Аграрний сектор України завжди був найбільш трудомісткий і капіталомістким виробництвом унаслідок “занедбаності” багатьох господарств,

відсутності своєчасної модернізації обладнання, повільного відтворення основних ресурсів, а також значних ризиків. Уповільнення економічного зростання сільського господарства, відсутність умов для альтернативної зайнятості на селі, низький рівень розвитку соціальної та інженерної інфраструктури зумовили загострення соціальних проблем села. Близько половини сільських жителів мають грошовий дохід нижче прожиткового рівня. Тому створення умов для сталого розвитку сільських територій, прискорення темпів зростання обсягів сільськогосподарського виробництва на основі підвищення його конкурентоспроможності стає пріоритетним напрямком аграрної економічної політики.

Іншими словами, на даному етапі розвитку ринкових механізмів підвищення продуктивності та рівня рентабельності підприємств аграрного сектора державна підтримка вкрай необхідна.

Ключовими проблемами і основними причинами відносно повільного розвитку галузі сільського господарства є такі:

- зростання рівня безробіття в сільській місцевості;
- рівень заробітної плати в сільському господарстві протягом багатьох років залишається найнижчим серед галузей економіки;
- слабка механізація виробничих процесів;
- низькі темпи структурно-технологічної модернізації галузі, оновлення основних виробничих фондів і відтворення природно-екологічного потенціалу;
- несприятливі загальні умови функціонування сільського господарства, передусім незадовільний рівень розвитку ринкової інфраструктури, що ускладнює доступ сільськогосподарських товаровиробників до ринків фінансових, матеріально-технічних та інформаційних ресурсів, готової продукції;
- фінансова нестабільність галузі обумовлена нестабільністю ринків сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства, недостатнім надходженням приватних інвестицій на розвиток галузі, слабким розвитком страхування при виробництві сільськогосподарської продукції;
- дефіцит кваліфікованих кадрів, викликаний низьким рівнем і якістю життя в сільській місцевості.

Перетворення агропромислового комплексу України повинно мати стратегічний характер і бути направлено на таке:

- упровадження досягнень НТП, поширення нової техніки та прогресивних технологій у сільськогосподарському виробництві та інших секторах агропромислового комплексу;
- формування інфраструктури АПК, що відповідає вимогам високотехнологічного сільськогосподарського виробництва і новим економічним відносинам, що складаються під впливом реформування АПК;
- підвищення платоспроможного попиту населення на продукцію вітчизняного АПК;
- створення механізму, що забезпечить концентрацію власності на засоби виробництва, включаючи і власність на землю, в ефективних товаровиробників.

Одним з підходів, що дозволяє комплексно вирішувати проблеми модернізації та розвитку АПК, є кластерний підхід. Одним з перших науково обґрунтував кластеризацію як форму розвитку конкурентних економік М. Портер [7; 12].

У спеціальній літературі існує багато визначень поняття “кластер”. Виходячи зі специфіки нашого дослідження, можна виділити кілька фундаментальних підходів, а саме:

– по-перше, це регіонально обмежені форми економічної активності всередині споріднених секторів, звичайно прив’язані до тих чи інших наукових установ (науково-дослідним інститутам, університетам тощо);

– по-друге, це вертикальні виробничі ланцюжки; досить вузько визначені сектора, в яких суміжні етапи виробничого процесу утворюють ядро кластера (наприклад, ланцюжок “постачальник – виробник – збутовик – клієнт”). До цієї ж категорії потрапляють мережі, що формуються навколо головних фірм;

– по-третє, це галузі промисловості, визначені на високому рівні агрегації (наприклад, “нафтохімічний кластер”) або сукупності секторів на ще вищому рівні агрегації (наприклад, “агропромисловий кластер”).

Дослідження залежності “життєдіяльності” кластерів необхідно проводити в площині теорії формування та розвитку конкурентних переваг, а також площині теорії галузевих і регіональних ринків. Межі кластерів можуть постійно зазнавати змін, особливо в умовах нової економіки, у міру появи нових учасників ринку, галузей, трансформації або ліквідації вже існуючих. Необхідно відзначити вплив інституційного середовища на розвиток кластера і, насамперед, законодавчої бази.

Для кластерів, що охоплюють такі великі угруповання, як переробка сировини, виробництво товарів масового споживання, галузі, пов’язані з високими технологіями тощо, характерні “м’які” зв’язки між ними. Разом з тим, вибір як кластероутворюючого об’єкта окремої галузі дозволяє актуалізувати внутрішні взаємозв’язки в галузі, які мають визначальний вплив на їх конкурентоспроможність.

Як правило, до складу кластерів включено групи галузей, їх продуктом може виступати як готова продукція, так і її різні елементи, матеріали тощо. У свою чергу, галузі зазвичай групуються за ознаками однорідності своєї продукції і однотипності використовуваних технологій. До складу кластерів одночасно можуть входити як традиційні галузі, так і ті, що пов’язані з високими технологіями, це детермінує складнощі, пов’язані з розпізнаванням їх меж і, як наслідок, у реальній господарській практиці кластер як об’єкт управління важко формалізувати. Структура галузей, що утворюють кластер, визначає різницю в природі кластерів. Істотний вплив на відмінність кластерів надає їх просторово-географічна локалізація.

За останнє десятиліття у світовій практиці є багато прикладів утворення та функціонування кластерів у різних сегментах економіки, але їх об’єднує головне – в силу синергетичного ефекту зростає продуктивність як у самому кластері, так і в суміжних секторах економіки. Аналіз досвіду функціонування

кластерів показав, що регіони з ефективно розвиненою кластерною структурою мають більш високі показники у виробничо-фінансовій діяльності та в розвитку соціальної сфери.

Кластерна політика у провідних країнах розглядається як ключова для підвищення конкурентоспроможності. Термін “кластерний підхід” все частіше використовується при розробці стратегій соціально-економічного розвитку територій. Формування і розвиток регіональних кластерів оцінюється як важлива конкурентна перевага сучасної економіки, що забезпечує синергетичний ефект.

Так, однією з найважливіших особливостей формувань кластерного типу перед іншими формами організації виробництва є те, що тут фокусується увага не на окремих галузях, а на зв'язках між галузями, підприємствами та організаціями, які сприяють такому: розвитку виробництва і конкуренції; спрощення доступу до новітніх технологій; розподілу ризиків у різних видах спільної діяльності; спільного виходу на зовнішні ринки; організації спільних наукових досліджень та процесу підготовки та перепідготовки фахівців; зниження транзакційних витрат тощо. Важливо підкреслити справедливість думки більшості вчених про те, що кластер – поняття економічне, він не є особливою організаційно-правовою формою, тобто не виступає в якості юридичної особи [8].

Використання ж кластерного методу найбільш актуально саме на регіональному рівні внаслідок необхідності тісного контакту між учасниками кластера, що припускає деяке територіальне обмеження. Особливий інтерес концепція кластерного управління регіональною економікою набуває у світлі посилення ролі зовнішньоторговельної діяльності в соціально-економічному розвитку регіонів, що сприяє економічному зростанню, оскільки дозволяє визначити пріоритетні галузі, що мають економічний потенціал і сприяють підвищенню конкурентоспроможності. Одним з переваг кластерного управління економікою є посилення ролі економічних факторів і зниження адміністративних. Роль регіональних органів влади висока тільки на перших етапах формування кластерів: в оцінці зовнішньоекономічного комплексу регіону, у виборі найбільш перспективних кластерів та їх формуванні. Надалі діяльність регіональної влади зводиться до підтримки найважливіших кластерів, і головну роль починають відігравати закони ринкової економіки, що стимулюють розвиток найбільш вигідних виробництв [2].

Підприємства, що входять до агропромислового кластеру, мають багато спільних потреб і можливостей, їх діяльність обмежена однаковими чинниками, що перешкоджають підвищенню продуктивності та розвитку. Об'єднання групи компаній і організацій у кластер дозволяє виявити сприятливі можливості для координації дій та інтеграції в площині загальних інтересів, оскільки кластер забезпечує можливість ведення конструктивного та ефективного діалогу між спорідненими компаніями та їхніми постачальниками, а також дозволяє використовувати інфраструктуру загального призначення. Більше того, інвестиції, спрямовані на поліпшення умов функціонування кластеру, надають синергетичне вплив практично на усіх його учасників.

Основними характеристиками агропромислових кластерів є такі:

– наявність групи взаємопов'язаних між собою компаній. В їх структурі виділяється одне або декілька великих підприємств-лідерів, що утворюють центр (ядро) і визначають довгострокову стратегію кластера (ядром агропромислового кластеру може бути як велике сільськогосподарське підприємство, так і підприємство переробної галузі);

– географічна локалізація. Масштаби агропромислового кластеру можуть варіюватися від одного міста або регіону до країни або кількох сусідніх країн;

– кооперація підприємств агропромислового кластеру. Кластер характеризується стійкістю господарських зв'язків і домінуючим значенням цих зв'язків для більшості його учасників. При цьому в агропромисловому кластері присутні підприємства різних галузей, технологічно пов'язаних один з одним, між якими існує спеціалізація на виробництві основних та супутніх їм товарів та послуг;

– наявність конкуренції всередині агропромислового кластеру. Збереження конкурентної боротьби між учасниками кластеру є ключовим елементом концепції кластерів. Це спонукає його учасників до постійного вдосконалення своєї діяльності та інноваційного пошуку;

– інноваційна спрямованість агропромислового кластеру. Кластери мають велику здатність до інновацій, що пояснюється можливістю учасників кластера швидко реагувати на потреби покупців, доступом до нових технологій всередині кластеру, кооперацією у здійсненні науково-дослідних робіт, а також конкурентним тиском, який стимулює підприємства до створення інновацій;

– взаємозв'язок інтересів підприємств агропромислового кластеру і територій присутності.

Додаткові синергетичні ефекти, які одержують підприємства кластеру, можливі лише за умови дотримання інтересів території і стратегічних пріоритетів кластеру.

Кластери формують новий спосіб розуміння економіки, організації економічного розвитку та проведення державної політики. Кластеризація регіональної економіки спрямована на розвиток внутрішнього виробничого потенціалу і конкурентоспроможності регіону, зниження впливу обмежуючих факторів для його подальшого соціально-економічного розвитку.

Розглядаючи агропромисловий комплекс цілому, як показують дослідження, в Україні не визначено дієвих заходів державного регулювання, які сприятимуть удосконаленню економічного механізму господарювання, його сталому розвитку шляхом інтеграції виробничого процесу сільського господарства і переробної промисловості, здатної забезпечити єдність технологічного процесу виробництва продовольства і його реалізацію кінцевим споживачам, а також об'єднати інтереси і спільні стратегічні цілі розвитку суб'єктів підкомплексу, консолідувати отриманий дохід і забезпечити ефективний його розподіл.

Виходячи з вищенаведеного, можна зробити висновок, що агропромисловий комплекс в нинішніх економічних умовах у вигляді

закінченої вертикально-інтегрованої системи ще не до кінця сформувався ні на державному, ні на регіональних рівнях. Його економічні та правові зв'язки характеризуються недосконалістю, незбалансованістю. Нерівномірними темпами йде розвиток базових галузей АПК, виробництва і видів діяльності.

Усе це вимагає вдосконалення інтеграційних процесів, розробки перспективних моделей інтегрованих формувань, які сприяють підвищенню ефективності виробництва сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки, конкурентоспроможності та виходу на світовий ринок. Для того щоб задіяти переваги АПК України та підвищити конкурентоспроможність продукції, як показав досвід інших країн, необхідне використання кластерного підходу, який сприятиме збільшенню частки додаткової вартості в кінцевій продукції.

На сьогодні поки немає єдиного підходу до визначення агропромислового кластера, немає ясності в тому, яку модель кластерної політики слід використовувати в Україні і наскільки ефективний кластерний розвиток для окремих регіонів. Також не розв'язані проблеми зі створенням ефективних систем регулювання регіональними агропромисловими кластерами, систем управління якістю агропромислової продукції, яка випускається ними.

При оцінці реальних результатів функціонування регіонального агропромислового кластера потрібно враховувати необхідну і достатню кількість складових його елементів. Необхідність розкриття сутності взаємозв'язків цих елементів пояснюється тим, що регіональний агропромисловий кластер як об'єкт дослідження не може бути об'єктивно представлений ні за суттю, ні за структурою без розробки форм і методів регулювання його діяльністю. При цьому розуміння об'єктивної форми і сутності регіонального агропромислового кластера як складної соціально-економічної системи, розкриття об'єктивних законів його функціонування дозволяють не тільки впливати на систему відповідно до необхідних завдань регулювання, але і в принципі реалізувати метод наукового прогнозування та управління якістю життя мешканців конкретного регіону. Агропромислові кластери, що представляють собою спільність і певний вид взаємовідносин індивідуумів і їх груп у характерних умовах геосоціального середовища, відносяться до систем низького ступеня формалізації. Саме з цієї причини дослідження та моделювання таких структур пов'язане з певними труднощами та зумовлює використання інструментарію точних наук, новітніх інформаційних технологій і методів моделювання.

Конкурентоспроможність АПК України може бути досягнута шляхом здійснення його кластеризації в поєднанні з механізмами державного регулювання його розвитку, за рахунок інноваційного розвитку підприємств, упровадження нової техніки, технологій, зниження енерго-, матеріаломісткості та підвищення якості продукції. Розглянемо алгоритм створення чи вдосконалення агропромислових кластерів на регіональних рівнях. Безпосередньо створення чи вдосконалення діяльності регіонального агропромислового кластеру передбачає проходження певних етапів (рис. 1).

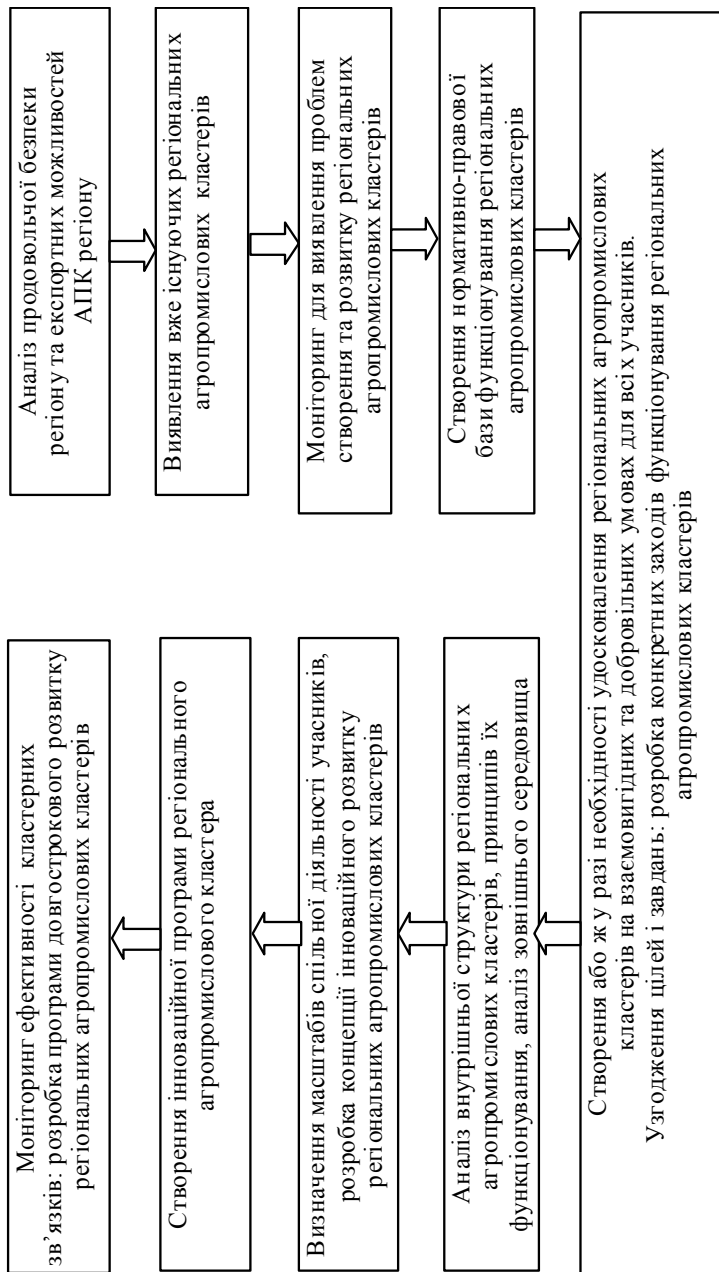

Рис. 1. Алгоритм створення чи вдосконалення агропромислових кластерів на регіональних рівнях

Цей алгоритм характеризується такими відмінностями. Принцип дії алгоритму формування регіонального агропромислового кластеру в загальних рисах можна представити як послідовну зміну низки етапів: постановка проблеми і розробка правових основ; визначення учасників і кордонів кластеру та аналізу потенціалу майбутньої структури; побудова механізму функціонування кластеру; розробка методики підвищення ефективності даного механізму.

На кожному із зазначених етапів формування регіональних агропромислових кластерів повинна здійснюватися державна підтримка кластерних ініціатив. Розробка концепції та програми розвитку регіональних агропромислових кластерів має бути взаємопов'язана зі стратегією соціально-економічного розвитку регіону.

У результаті регіональний агропромисловий кластер має стати інноваційно спрямованою, територіально локалізованою інтегрованою структурою, побудованою на основі сільськогосподарського виробництва, що включає різні сфери АПК, які входять у технологічний ланцюжок створення доданої вартості. Взаємодія елементів кластера відбувається за допомогою обміну товарами, технологіями, інформацією, послугами. Регіональний агропромисловий кластер можна представити в такому вигляді (рис. 2).

Державне регулювання АПК на основі регіональних агропромислових кластерів має певні переваги: дозволяє розвивати потенціал підприємств АПК; збільшувати податкову базу; підвищувати рівень зайнятості сільського населення; поліпшувати інфраструктуру села; переорієнтувати збиткові агропідприємства; підвищити в регіоні підприємницьку активність на ринках АПК; удосконалити інформаційну базу для статистичних досліджень. Також до переваг кластерів у сфері агропромислового виробництва можна в повній мірі віднести реалізацію конкурентних переваг регіону з виробництва продуктів харчування, пов'язаних з географічним розташуванням, кліматом, великими зонами агропромислового виробництва.

Специфікою регулювання регіональними агропромисловими кластерами є те, що основними методами регулювання відносинами його суб'єктів є методи правового та економічного регулювання. Якщо методи правового регулювання регламентують відносини на ринку агропромислової продукції, статус виробника і споживача агропромислової продукції, то економічні ж спрямовані на підвищення продуктивності підприємств кластера, забезпечення якості та безпеки продукції тощо. При цьому учасниками агропромислового кластеру можуть бути такі організації: сільськогосподарські підприємства; підприємства сільськогосподарського машинобудування; переробні підприємства харчової індустрії; агропромислові інтегровані комплекси (корпорації); консалтингові організації; наукові інститути, освітні установи; законодавчі інститути; органи влади; фінансові інститути.

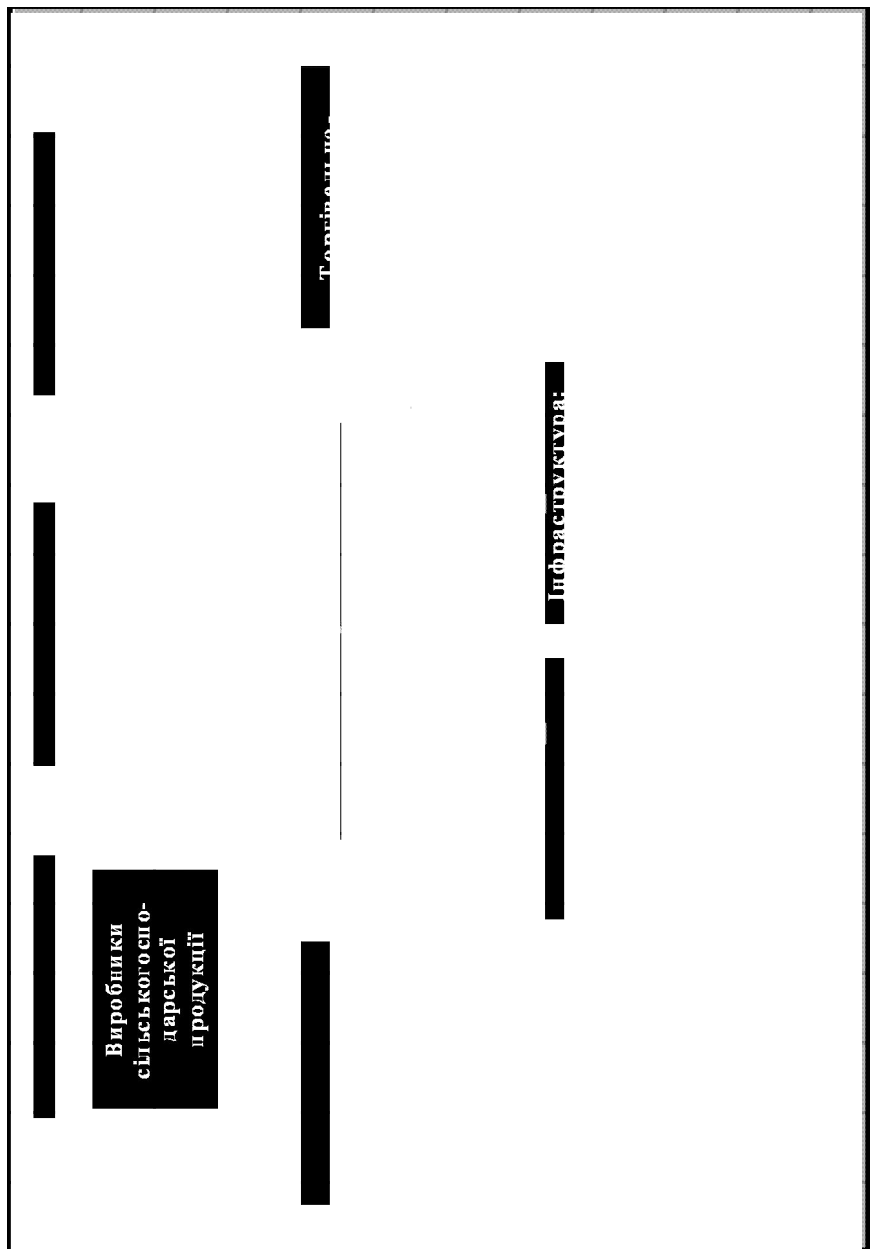

Рис. 2. Загальна структура регіонального агропромислового кластеру

Для формування ефективного механізму регулювання регіональними агропромисловими кластерами необхідно таке:

– створення умовно формалізованої структурованої моделі регулювання регіональним агропромисловим кластером, з виділенням певних елементів і характеристик, що визначають специфічні відносини в ньому;

– розділення рівнів відповідальності елементів кластеру, виділення груп елементів, що підлягають впливу управлінських рішень стратегічного, тактичного і оперативного характеру. Декомпозиція підсистеми кластеру, визначення загальних і спеціальних функцій регулювання, а також встановлення базових принципів і методів отримання, обробки та аналізу вихідної інформації для вироблення управляючих впливів.

Розглядаючи регіональний агропромисловий кластер як структурний об'єкт, можна виділити чотири основних рівні його регулювання: держава, область, місто, район. Кожен рівень має відповідні системи, які здійснюють функції регулювання: прогнозування, планування, організація, мотивація, інновація, інформація, соціальний розвиток, контроль. Ці функції реалізуються за допомогою таких цільових підсистем: регулювання виробництвом продукції, регулювання використання ресурсів, регулювання якістю продукції, регулювання екологічною безпекою, регулювання соціально-економічним розвитком. Ці підсистеми можна визначити як постійну частину, оскільки вони притаманні більшості регіональних агропромислових кластерів.

Крім того, до складу цільових підсистем можуть включатися підсистеми управління спеціальними державними, регіональними та міжрегіональними програмами, які є змінною частиною підсистем цільового управління. Конкретний склад підсистем для кожного регіонального агропромислового кластеру визначається з урахуванням його рівня, масштабу, спеціалізації та інших особливостей.

Динамічний та ефективний розвиток АПК має стати не тільки загальноекономічною передумовою успішного вирішення більшості накопичених у галузі виробничих, фінансових, соціальних проблем, а й засобом системного прискорення зростання валового внутрішнього продукту, скорочення бідності і підвищення продовольчої безпеки країни, тобто має забезпечити успішну реалізацію всього комплексу цілей соціально-економічного розвитку країни в розглянутій перспективі.

Таким чином, розвиток регіональних агропромислових кластерів дозволить досягти стабільність на внутрішньому ринку продовольства на основі прискорення розвитку вітчизняного виробництва сільськогосподарської продукції, підвищення продовольчої безпеки регіону, зростання обсягу ВРП на душу населення і зростання заробітної плати для сільськогосподарських працівників, підвищення рівня споживання основних видів агропродовольчої продукції, її доступності, екологічній безпеці, зміцнення позиції України на світовому агропродовольчому ринку, зниження рівня безробіття в регіоні, створення умов для досягнення європейських стандартів рівня і якості життя населення.

Як доводить світова практика, об'єднуватися в кластери доцільно тим, хто працює на створення кінцевого продукту. У сучасних вертикально

інтегрованих формуваннях, у тому числі у сфері агропромислового виробництва, основна маса прибутку залишається на стадії виходу кінцевої продукції (переробка, посередники, торгівля). У зв'язку з цим кластерний підхід дозволяє сформувати такий механізм взаємин, який дає можливість отримувати еквівалентну витратам прибуток не тільки тому, хто виробляє або реалізує кінцевий продукт, а й усім учасникам кластера. У цьому полягає одна з істотних відмінностей кластера від сформованих інтегрованих структур, у тому числі агрохолдингів, агрофірм, агрокомбінат, фінансово-промислових груп та інших, в яких найменші прибуток отримують безпосередньо сільськогосподарські товаровиробники.

Література:

1. *Астахова О.* Кластеризация агропромышленного комплекса региона: логистический подход / О. Астахова // *Логистика*. – 2010. – № 4. – С. 37–38.
2. *Блудова С. Н.* Региональные кластеры как способ управления внешнеэкономическим комплексом региона / С. Н. Блудова // *Вестник СевКавГТУ*. – 2004. – № 2 (13). – С. 1–2. – (Серия “Экономика”).
3. *Геєць В. М.* Інноваційні перспективи України / В. М. Геєць, В. П. Семиноженко. – Х., 2006. – 272 с.
4. *Кравець О. Я.* Об аналитическом подходе к метамоделированию механизмов управления региональной социально-экономической системой / О. Я. Кравець, А. И. Соляник // *Системы управления и информационные технологии*. – 2008. – № 1 (31). – С. 380–384.
5. *Кропивко М. Ф.* Кластерний підхід до управління сільським розвитком / М. Ф. Кропивко // *Економіка АПК*. – 2008. – № 5. – С. 55–58.
6. *Кропивко М. Ф.* Особливості формування регіональних агропромислових кластерів / М. Ф. Кропивко, Д. І. Мазоренко, І. О. Белебеха, В. В. Бакум // *Економіка АПК*. – 2008. – № 10. – С. 7–15.
7. *Портер М.* Конкуренция / М. Портер. – М. – 2005. – 608 с.
8. *Романов А. Е.* Агропромышленные кластеры России – новый миф или перспектива? / А. Е. Романов, В. П. Арашуков // *Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий*. – 2009. – № 7. – С. 27–30.
9. *Соломонко Д. О.* Развитие аграрного сектору региону на основе кластерного подхода / Д. О. Соломонко // *Економіка АПК*. – 2008. – № 3. – С. 60–66.
10. *Федоренко В. Г.* Кластеры – системный инструмент підвищення конкурентоспроможності економіки / В. Г. Федоренко, А. Ф. Гойко, В. Б. Джабейло // *Економіка та держава*. – 2007. – № 9. – С. 6–9.
11. *Ціхановська О. М.* Кластеризація як новий методичний механізм розвитку сільських територій / О. М. Ціхановська // *Економіка АПК*. – 2007. – № 2. – С. 153–155.
12. *Porter M.* Clusters and the New Economics of Competition / M. Porter // *Harvard Business Review*, November-December, 1988. – P. 77–90.